

УЛИЦА – ЕЛЕМЕНТ СТРУКТУРЕ И ИДЕНТИТЕТА

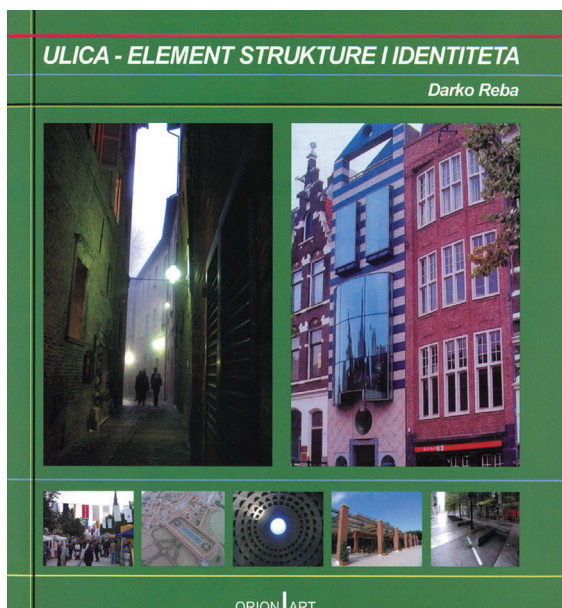
Улица као пејзаж и као друштвена позорница, приказ књиге: Радивоје Динуловић

Аутор: др Дарко Реба

Издавач: Орион арт, 2018.

Када смо, пре више од две деценије, најављивали циклус међународних симпозијума *Спектакл – Град - Идентитет*, посвећен „променама у мишљењу и града и театра и спектакла”¹, и схваћен као „систематско истраживање феномена града, спектакла и урбанитета”², поставили смо, на предлог Ранка Радовића, за предмет другог симпозијума улице и тргове као „места урбаног живота, али и значајне просторне чињенице спектакла, игре, уметничког рада и истраживања”³. У то исто време, покренуо је Радовић и магистарски студијски програм Савремена архитектура и урбанизам, на Факултету техничких наука Универзитета у Новом Саду. Један од првих полазника тог програма био је и Дарко Реба.

Дарко Реба је одрастао у окружењу посвећеном архитектури и граду, а његов професионални идентитет кључно је одређен сарадњом са Ранком Радовићем, чији је асистент био од оснивања студија архитектуре у Новом Саду. Као ментор, Радовић је своје кандидате усмеравао ка истраживању конкретних појава и проблема, а посебно у сопственим срединама, па у том контексту треба посматрати и избор теме магистарске тезе Дарка Ребе, коју је под насловом *Улица – елемент структуре и идентитета централних подручја војвођанских градова*, одбранио 2001. године. На основу тог магистарског рада, Реба је 2010. год., у издању *Орионарта*, објавио књигу *Улица – елемент структуре и идентитета*. Већ је из наслова књиге јасно да се рад Дарка Ребе односи, у проблемском и теоријском смислу, на улогу улице у грађењу физичке, али и менталне структуре града уопште, а не само на примеру Војводине, и, посебно, не само на искуствима пет градова који су били предмет примарног истраживања у магистарској тези: Новог Сада, Зрењанина, Апатина, Сремске Митровице и Куле. Аутор у предговору књиге наглашава да је текст, иако писан готово читаву деценију раније, остао „потпуно у изворном облику”, али да су илустрације, односно, „документи” унети у знатно проширеном обиму, „због многих урбаних амбијената и култура у којима смо били, у њима се инспирисали и учили”⁴. Дакле, бављење

појединачним овде је, пре свега, увек постављено у најшири контекст, а, у исходу, враћа нас општим појавама и њиховој логици.

Начелно, структуру књиге Дарка Ребе можемо посматрати као троделну. Прву тематску и проблемску целину чини његов приказ истраживања које је спровео испитујући феномен улице као морфолошке, али, истовремено, и програмске чињенице, која своја дејства, односно функције, остварује истовремено на бројним упоредним нивоима – амбијенталним, језичким, значењским, културалним, социјалним, па и политичко-идеолошким. Овде се Реба креће у веома сложеном, интердисциплинарном пољу, у коме укршта искуства, ставове и размишљања која је идентификовао у свом теоријском истраживању, а које је било засновано на веома богатом опсегу различитих извора и грађе. Посебну карактеристику првог дела књиге Дарка Ребе чини наглашавање кључних речи у основном тексту, чиме он гради веома специфичан наративни и значењски слој, могло би се рећи и *метатекст*, који је могуће пратити и готово независно. Тако речи *грађена средина*, *слојевитост*, *нивои*, *силе*, *значење* и *синтеза* (наводим, редом, првих шест појмова означених у књизи великим словима) одмах успостављају проблемски контекст, и непосредно нам дају до знања шта је то што Дарка Ребу превасходно занима,

1 Ранко Радовић, *Како уздах претворити у дело, Позорнице данас*, посебно издање *Спектакл – Град – Идентитет*, Устат, Београд, 1996, стр. 7.

2 Радивоје Динуловић, *Улице и тргови – простори спектакла*, Устат, Београд, 1997, стр. 2.

3 *Ибид.*

4 Дарко Реба, *Улица – елемент структуре и идентитета*, *Орионарт*, Београд, 2010, стр. 1.

и шта је то што ће нам критички приказати у свом делу. А он се овде бави Хамбургом и Венецијом, Берлином и Прагом, Миланом, Грацом и Будвом, као и Римом, Бордоом или Барселоном, како би размотрио најшире варијетете појавности и функција улица насталих и опсталих у различитим историјским, географским и културним просторима.

Други део књиге посвећен је градовима Војводине – њиховом настанку и трансформацијама, у којима, наравно, улице и улични системи за Дарка Ребу представљају окосницу истраживања. Он, приказујући и анализирајући драгоцене архивске документе, говори о многим урбаним срединама које касније неће детаљно анализирати – од Петроварадина, до Сомбора, Суботице и Кикинде – али, чија је просторна и морфолошка логика изузетно значајна за разумевање оних ситуација које ће аутор истражити детаљно и продубљено. Овде Реба уочава и разматра низ проблемских равни, и поново, када пређе на тему типова војвођанских градова, разврстаних у односу на уличне системе, посеже за маркацијом речи које види као кључне за свој рад, а међу којима као посебно важне видим морфолошке појмове: *регулација, централно и ортогонално, проблемске одреднице, као што су: идентитет, вредности, људи, обичаји, ритуали или дијалог, као и антиномије: правилно/неправилно, централно/периферно, главно/споредно*. Бавећи се војвођанским улицама у оквиру централних подручја насеља, аутор други део своје књиге закључује типлошком класификацијом, али и проблемским разматрањем два дијалектички схваћена феномена: *уличним пејзажем и социјалним животом на улицама*.

У трећем делу, Реба пажњу усмерава на пет градова Војводине. Он детаљно проучава и приказује три новосадске и две зрењанинске улице, као и по једну улицу у Апатину, Сремској Митровици и Кули. Посебно је занимљиво и важно што сваком од текстова посвећених конкретним улицама Дарко Реба даје готово поетички поднаслов, што његово истраживање помера у сасвим нову раван – доживљајну, а тиме личну и субјективну, што видим као посебну стваралачку вредност. Тако, на пример, Лењинову улицу у Кули Реба види и доживљава као „деликатни дуалитет“, улицу Српских владара у Апатину као „линеарни друштвени центар“, док је новосадски Булевар ослобођења „модерни урбани проспект“, а Пашићева улица „православни центар града“.

Књига је закључена веома садржајним и важним табелама, прегледима и индексима, као и, што сматрам посебно важним, интегралним извештајем комисије за оцену и одбрану магистарске тезе Дарка Ребе, коју је написао његов ментор, проф. Ранко Радовић. Овај гест, заиста изузетан и неуобичајен у нашој средини, која не памти дуго и нерадо одаје признања, говори, наравно, о значају Ранка Радовића за Дарка Ребу, о Ребиној свести о том значају, али, такође, и о самом Реби, његовом односу према свом ментору и пријатељу, према професији и према култури сећања.

др Радивоје Динуловић

јер је оно усклађено са поменутим концептуалним линијама – SINTEZНИМ погледом на грађену средину и њене mnogobrojне и slojevite procese. Istraživanje је zamišljeno kao skroman doprinos izučavanju GLAVNIH ulica centralnih područja vojvođanskih naselja, analizom elemenata koji im grade просторне odnose, социјални карактер, комуникационе карактеристике, функције, специфичан амбијент, својствени идентитет, и друге особине.

1.2. ULICA KAO PREDMET ISTRAŽIVANJA

“Улица је соба која изражава један договор”

Luis Khan¹

Misao Luisa Khana uzeta је као мотив rada, јер smatraмо да је presudna činjenica у formiranju uličnih odnosa, као i relacija у оквиру других otvorenih urbanih prostora, DOGOVOR, shvaćen kao pravilna koordinacija – distribucija, jednom rečju SINTEZA elemenata, uticaja i nivoa. Razmišljanje, planiranje i modelovanje OTVORENIH – JAVNIH prostora grada, MESTA koje koristi sveukupno stanovništvo, formirajući okvir njihovog како pojedinačnog fizičkog, тако i SOCIJALNOG života, programa i rituala у poslednje vreme је у našoj sredini zapostavljeno. Njihov tretman у programskom, sadržajnom, социјалном, обlikovnom, kulturnom... pogledu, nije на odgovarajućem nivou, zbog čega се i nameće потреба PREISPITIVANJA njihovih datosti, mnogobrojnih slojeva, kvaliteta i potencijala, јер “među mnogim dimenzijama budućnosti i razvoja

1. K. N. Šulc “Genius loci”, str.124.

3.2. SOCIJALNA ULOGA ULICE U GRADU

3.2.1. ULICA – JAVNI PROSTOR ZA SOCIJALNE AKTIVNOSTI, OKUPLJANJA - KONTAKTE

У pogledu социјализације ulica sačinjava простор vitalne energije grada, koji се може uporediti sa pravougaonom POZORNICOM gde се odvijaju susreti, časkanja, igre, svade, zavisti udvaranja, ponos. Aldo Rossi smatra да је grad velika predstava koja zapravo odražava životne uslove⁵⁴. Još Aristotel misli да grad mora biti takav, да ljudi koji у njemu žive budu не samo bezbedni nego i srećni⁵⁵. Alberti navodi: grad је potreban zato što је prava pozornica društvenog života, у njemu се “mladi uče uljudnosti” i “savladavaju korisne veštine⁵⁶; Diran naglašava да је arhitektura pravlјena OD čoveka i ZA čoveka⁵⁷; dok B.Zevi smatra да arhitektura nije samo umetnost, niti slika minulih vremena, viđena od нас ili nekog drugog, to је pre i iznad svega okvir, scena на kojoj се odvija naš ŽIVOT⁵⁸. F.L.Rajt definiše grad kao relativno veliko, gusto i permanentno naselje социјално heterogenih individua⁵⁹, dok J.J.P.Oud definiše arhitekturu kao zadatak odražavanja kulture svog vremena⁶⁰. Gordon Kalen smatra да

54. A. Rossi “Arhitektura grada”, str. 114.

55. K. Zita “Umetničko oblikovanje gradova”, str. 1.

56. P. Portogezzi “Jedinstvena vizija arhitekture Paola Portogezija”, str. 51.

57. Diran: “Pregled predavanja”, str. 249.

58. B. Zevi: “Kako gledati arhitekturu”, str. 9.

59. S. Kostof: “The city shaped”, str. 37.

60. Arhitektura urbanizam: Tekstovi arhitekata – vanredan broj, str. 28.

kojim sredstvima, sa kakvim efektima¹²⁶. Znajući да је problematika značenja јedno od najsloženijih polja arhitekture, i да је njeno istraživanje i tumačenje višeslojni problem svake građevine, ulice i grada, mi nismo imali ambiciju да ovim poglavljem knjige završimo naše istraživanje ove teme, već samo да “otvorimo” јedan njen manji deo vezan за izražavanje i značenje objekata у kontekstu ulica, koji svakako treba да се proširi dalјim istraživanјima.

3.5. URBANITET¹²⁷ - SISTEM OBRAZOVANJA CIVILIZOVANOG ULIČNOG PEJSAŽA (STREETScape)

У arhitekturi postoје mnoge definicije urbaniteta, јedna је data i у naslovu ovog poglavlja, а kao prvu njegovu karakteristiku mi navodimo JEDINSTVO elemenata koji obrazuju spolјашnji – otvoren простor grada. У knjizi “On Streets” koja analizira mnoge faktore ulica, data је njihova tipologija у zavisnosti od PROSTORA koje obrazuju. Generalno su klasifikovane у dva tipa. Prvi је karakterističan за delove naselja nastale do pojave modernog urbanizma, kada се на ulicama generisao osećaj ZATVORENOSTI, ili zida, koji је analogan doživljavanju prostora soba, dvorišta ili trgova. Takav tip ulica је zbog pomenutih osobina definisan kao IZDUŽENA DVORIŠTA (elongated courtyard). У njihovoj koncepciji objekti i ulice су nerazdvoјni – zavisni elementi urbanog tkiva, i uvek određuju

126. R. Radović: “Savremena arhitektura” str. 212.

127. Urbanitet у Prosvetinom leksikonu Vujaklija ima značenje: (urbanus l.) pristojnost, učtivost, uglađenost, str. 987; tema urbaniteta videti članak Ranka Radovića у knjizi “Živi prostor”, str. 58.

Slika . 4. Berlin, Potsdamer trg, tri vertikale kao repri početka / završetka uličnih pravaca.

Slika . 5. Milano, ulazna kapija u natkrivenu pešačku ulicu Vittorio Emanuele на glavnom gradskom trgu.

9

Slika . 83. Tokio, linearni potezi u različitim nivoima povezuju i razdvajaju; preklapaju i integrišu javne prostore grada за različito korišćenje.

Slika . 84. Bratislava, urbani mobilijar i specifična vegetacija formiraju ambijent за komunikaciju i социјализaciju на uličnom prostoru. Primetiti parter bez derelivacija за pešake, tramvaje i automobile.

45

Slika . 161. Venecija, sinteza arhitekture pozicijom, razmerom, bojom, elementima i detalјima.

Slika . 162. Dubrovnik, Stradun, celina vredna po fantastičnoj integraciji arhetipskih urbanih elemenata.

Slika . 163. Prag, koordinacija arhitekture uličnog fronta varijacijom на teme: razmera, materijalizacija, fenestracija, boje, ritam...

77